

УДК 65.012.8

О. М. Молодецька,
к. е. н., доцент кафедри обліку, аудиту і фінансового аналізу,
Криворізький національний університет

Я. В. Нусінова,
к. е. н., доцент кафедри менеджменту організацій,
Міжнародний науково-технічний університет ім. Ю. Бугая

УДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДИЧНИХ ПІДХОДІВ ДО ДІАГНОСТИКИ БАНКРУТСТВА ПІДПРИЄМСТВА

У статті розглянуто існуючі методики оцінки кризового стану підприємства. Визначено їх переваги та недоліки. Запропоновано удосконалену методику діагностики банкрутства підприємства. Представлено результати оцінки кризового стану на прикладі гірничо-збагачувальних комбінатів Кривбасу.

The existent methods of estimation of the crisis state of enterprise are considered in the article. Certainly their advantages and failings. The improved method of diagnostics of bankruptcy of enterprise is offered. The results of estimation of the crisis being are presented in the example of ore mining and processing combines of Krivbas.

Ключові слова: активи, запас власного капіталу, криза, ліквідність, ступінь.
Keywords: assets, supply property asset, crisis, liquidity, degree.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Фінансова та економічна нестабільність, що склалася в Україні та світі, призвели до виникнення й поглиблення кризових явищ на вітчизняних підприємствах. Саме тому гостро постала проблема своєчасної діагностики кризового стану суб'єктів господарювання, виникла необхідність у розробці системи оцінювання та запобігання банкрутству, а також стратегій виходу з кризових ситуацій на самих підприємствах.

Дана проблема на сьогодні є достатньо актуальною та до кінця не вирішеною, оскільки існуючі методичні підходи до діагностики банкрутства відрізняються своєю різнонаправленістю та неординарністю.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Для оцінки кризового стану підприємств найчастіше використовують моделі діагностики кризового стану підприємств та ймовірності їх банкрутства.

Найпоширенішими у західних країнах світу та найвідомішими в сучасній практиці є методики, розроблені Е. Альтманом [1] та У Бівером [2].

У фінансово-господарській діяльності зарубіжних підприємств для прогнозування можливих ускладнень у їх фінансовій діяльності використовують також інші моделі, зокрема: модель Ж. Депаляна, чотирифакторна модель Таффлера, модель Ліса. Найбільшим недоліком цих моделей є складність їх адаптації до українських підприємств, оскільки вони мають коефіцієнти вагомості, отримані аналітичним шляхом зарубіжними науковцями і економістами, тому не враховують специфіку функціонування сучасних українських підприємств.

Подібними до згаданих вище моделей, але більш прийнятними для вітчизняних підприємств вважаються Модель Спрінгейта, універсальна дискримінантна функція, модель ймовірності банкрутства, розроблена Іркутською державною економічною академією, шестифакторна модель Зайцевої О.П., метод рейтингової оцінки Кадикова Г.Г. та Сайфуліна Р.С.

На підставі представлених вище моделей можна проводити діагностику кризової ситуації підприємств, проте всі вони мають певні недоліки. По-перше, всі методики ґрунтуються на встановлених експериментальним шляхом коефіцієнтах

вагомості; по-друге, обрані набори часткових показників не враховують специфіку діяльності сучасних гірничодобувних підприємств; по-третє, деякі методики використовують мультиколінеарні або взаємозалежні показники, що впливає на точність розрахунків та отриманих результатів.

Окрім використання економіко-математичних моделей для оцінки кризового стану підприємства, деякі зарубіжні та вітчизняні автори пропонують використовувати фінансові показники, які об'єднують у спеціальні групи. Так, П. Етрілл у роботі [3] пропонує наступні групи показників: коефіцієнти рентабельності, коефіцієнти ефективності, коефіцієнти ліквідності, коефіцієнти структури капіталу та коефіцієнти інвестиційної привабливості. Аналогічні показники зустрічаються в роботах Ю. Брігхема [4] та Е. Хелферта [5]. В.В. Ковальов [6] уводить ще одну групу коефіцієнтів — показники майнового стану. В.П. Савчук [7] називає коефіцієнти інвестиційної привабливості ринковими показниками, а також пропонує ще одну групу коефіцієнтів — показники обслуговування боргу. Аналогічні групи показників розглядаються також у роботах І.А. Бланка, Дж. Ван Хорна, М.Н. Крейніної, Е. Нікбахта, О.С. Стоянової, В.М. Суторміної, А.Д. Шеремета.

Показники оцінки кризового стану також широко застосовуються для аналізу в офіційних методиках Фонду державного майна України, Агентства з питань запобігання банкрутству підприємств та організацій, Державної податкової адміністрації України, Аудиторської палати України, Національного банку України. У 2006 році опубліковано Методику Міністерства фінансів України № 170 [8], у якій уперше враховані галузеві особливості при визначенні нормативів коефіцієнтів оборотності активів, рентабельності діяльності та рентабельності власного капіталу. Так, для підприємств видобувної промисловості встановлено високе значення нормативу коефіцієнта рентабельності діяльності, середнє значення — коефіцієнта рентабельності власного капіталу та низьке значення — коефіцієнта оборотності активів. У 2006 році також викладено в новій редакції Методичні рекомендації щодо виявлення ознак неплатоспроможності підприємства Міністерства економіки України № 14 [9]. Перевагою зазначеної методики є те, що в ній наведені чіткі ознаки фіктивного банкрутства, доведення до банкрутства та прихованого банкрутства.

Слід зазначити, що, незважаючи на деякі відмінності в складі показників кризового стану в переважній більшості методик [8; 9] проводиться як диференційована оцінка (за кожним показником окремо), так й інтегральна оцінка (за єдиним інтегральним показником, що включає більшість часткових показників). Однак для прогнозування погіршення економічного стану підприємства цих показників недостатньо. У роботі А.Ю. Петриченко [10, с. 73] зазначається: "Аналіз має проводи-

тися із урахуванням тенденції змін не тільки економічного стану підприємства, а й зовнішнього середовища, цілей, граничних станів його розвитку". Для цього в роботі [10] було запропоновано використовувати системно-ситуаційну модель, яка передбачає проведення попарних порівнянь поточного, прогнозного, цільового та граничного економічних станів і виявлення проблемних ситуацій, з тим щоб отримати інформацію про адекватність цільових завдань, про очікувані зміни та їх наслідки за умов сталої тенденції, про ймовірність банкрутства.

П. Етрілл у роботі [3], а також Н.П. Дребот і М.І. Кульчинський у роботі [11] пропонують оцінювати рівень економічного стану підприємства шляхом визначення відхилень фактичних значень показників від базових.

Аналогічною є методика оцінки безпечного фінансового стану підприємства, запропонована у роботі [12]. Згідно якої пропонується використовувати n -ну кількість фінансових показників. Комплексний показник оцінки рівня фінансового стану підприємства розраховується за наступною формулою [12, с. 85]:

$$P_{\text{БФС}} = \frac{\sum_{i=1}^n f_{\text{ФС}}(x_i)}{n} \quad (1),$$

де n — кількість показників, за якими оцінюється фінансовий стан підприємства;

$f_{\text{ФС}}(x_i)$ — співвідношення фактичного значення i -го показника оцінки фінансового стану підприємства з його нормативним (або найкращим) значенням.

Співвідношення $f_{\text{ФС}}(x_i)$, отримане за кожним фінансовим показником, підноситься до степені α , де $\alpha = 1$ у випадку, коли критерій оптимальності для показника є максимум, та $\alpha = -1$ у випадку, коли критерій оптимальності для показника є мінімум [12, с. 85].

Критерієм оптимальності даного показника є максимум.

Установлено, що згідно методичного підходу до оцінки фінансового стану, запропонованого у роботі [12], його рівень визначається як середнє відносне відхилення фактичних значень показників, що використовуються при діагностиці, від їх нормативів.

На наш погляд, перевагою даного методу є те, що автори даного підходу не застосовують, встановлені експертним шляхом, коефіцієнти вагомості фінансових показників. У той же час до недоліків такого підходу можна віднести, додавання відхилень моментних (ліквідності, фінансової стійкості), періодних показників (рентабельності, платоспроможності, ділової активності) та відсутність можливості діагностики в розрізі активів підприємства.

Авторська методика, представлена у роботі [13], також заснована на порівнянні фактичних та нормативних або середньогалузевих (базових)

значень показників, що прийняті за одиницю. Проте у вигляді параметрів для оцінки фінансового стану підприємства пропонується застосовувати лише показники фінансової стійкості та ліквідності. На основі визначених відхилень відбувається їх ранжування та присвоєння рейтингу (більшому відхиленню — менший рейтинг). Рейтингова оцінка розраховується в балах.

На нашу думку, рейтинговий підхід до діагностики кризового стану підприємства запропонований автором [13], має наступні недоліки: по-перше, від базується лише на показниках ліквідності та фінансової стійкості, які не враховують результати діяльності підприємства (доходи, прибуток, чистий грошовий потік тощо), та залишає поза увагою показники платоспроможності та рентабельності, що свідчить про відсутність комплексної оцінки фінансового стану; по-друге, присвоєння рейтингів та оцінка на основі системи балів має суб'єктивний характер, що впливає на об'єктивність отриманого результату.

Таким чином, застосування диференційованих методів, зокрема коефіцієнтного аналізу, ускладнене безрозмірністю використовуваних показників, відсутністю єдиного економічного смислу та чітко регламентованого їх набору для точного діагностування ступеня кризи. Інтегральні методи, хоча й дають кінцевий показник оцінки, теж не позбавлені суттєвих недоліків, основні з яких — безрозмірність кінцевих показників та їх низька рекомендаційна сторона.

Отже, існуючі показники оцінки кризового стану є різномірними, не забезпечуючи таким чином достатньої інформації для однозначного розуміння ситуації, що склалася на підприємстві, та не окреслюють можливі управлінські рішення, які необхідно прийняти для того, щоб звести всі використовувані фінансові коефіцієнти до нормативних значень.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

У зв'язку з цим пропонується розробити інтегральний вартісний показник, який характеризував би відхилення фактичної суми активів підприємства від їх мінімальної величини, достатньої для забезпечення стійкого економічного стану та був придатний для проведення експрес-діагностики кризового стану.

ВИКЛАД ОСНОВНИХ МАТЕРІАЛІВ ДОСЛІДЖЕННЯ

Деякі кроки до досягнення поставленої мети вже були зроблені нами раніше.

Так, у роботі [14] розроблено інтегрований показник — запас власного капіталу, який за відсутності кризи на підприємствах, визначається величиною, на яку можна зменшити їх власні активи, щоб економічний стан не погіршився до кризового, а в разі кризового стану — величиною, на яку потрібно збільшити власні активи цих під-

приємств для того, щоб значення фінансових коефіцієнтів, які використовуються під час діагностики, дорівнювали нормативам.

У загальному випадку за кожним окремим фінансовим коефіцієнтом визначається величина зміни активів підприємства, необхідна для досягнення його нормативу. Величина відповідної зміни характеризує запас власного капіталу за даним коефіцієнтом.

Кількість коефіцієнтів, які можуть бути використані при діагностиці, необмежена.

Загальна величина запасу власного капіталу визначається як мінімальне значення серед величин зміни активів підприємства, розрахованих за усіма досліджуваними коефіцієнтами.

До переваг показника "запас власного капіталу" можна віднести, по-перше, те, що він дозволяє комплексно оцінити наявність кризового стану на підприємстві, а по-друге, є показником порівняльності економічних результатів для різних підприємств, що враховує єдині нормативні значення коефіцієнтів.

Його недоліком можна вважати те, що він дозволяє визначити запас активів в цілому, не враховуючи їх структуру та ступінь ліквідності.

Тому у подальших дослідженнях [15] нами запропоновано розглядати активи підприємства не сумарно, а окремо за ступенем їх ліквідності, та враховувати запас (нестачу) кожного виду активу для досягнення нормативних значень коефіцієнтами, які застосовуються при діагностиці. Визначено, що для приведення до порівняного вигляду, запасів (нестач) активів потрібно перетворювати їх у нестачу фінансових ресурсів за допомогою коефіцієнту приведення активів до найбільш ліквідної форми.

Але і це, на наш погляд, потребує удосконалення, тому що для проведення експрес-діагностики кризового стану підприємства потрібно використовувати найбільш спрощену методику та уникати додаткових розрахунків. Для цього найбільш прийнятним є показник "запас власного капіталу". Проте доцільно також враховувати ліквідність активів підприємства. З цієї метою нами пропонується згрупувати усі активи підприємства у чотири однорідні групи (грошові кошти та їх еквіваленти, дебіторська заборгованість, запаси підприємства та необоротні активи) та визначити частку кожної з них у загальній величині активів.

Далі потрібно визначити частку "запасу власного капіталу" для кожної групи активів та, враховуючи коефіцієнти приведення їх до ліквідної форми, визначити запас (нестачу) фінансових ресурсів.

Запас власного капіталу для *i*-ої групи активів (ЗВК_{*i*}) визначається за формулою:

$$\text{ЗВК}_i = \text{ЗВК} \times \text{ПВ}_i \quad (2),$$

де ЗВК — загальна величина запасу власного капіталу підприємства, грн.;

Таблиця 1. Шкала визначення ступеню фінансової кризи на підприємствах [14]

Межі значень показників	Ступінь кризи
$K_c \geq 1$	відсутність кризи
$0,8 \leq K_c < 1$	легкий ступінь кризи
$0,6 \leq K_c < 0,8$	середній ступінь кризи
$0,1 \leq K_c < 0,6$	важкий ступінь кризи
$K_c < 0,1$	фінансова катастрофа

ПВі — питома вага вартості активів і-ої групи у валюті балансу, част.од.

Формула для розрахунку запасу (нестачі) фінансових ресурсів (ЗФР) така:

$$ЗФР = \sum_{i=1}^4 ЗВК_i \times K_{п_i} \quad (3)$$

де $K_{п_i}$ — коефіцієнт приведення активів і-ої групи до найбільш ліквідної форми (фінансових ресурсів), част.од.

Аналогічно приводить до фінансових ресурсів загальна величина активів підприємства.

У роботі [15] запропоновано коефіцієнти приведення активів до найбільш ліквідної форми для підприємств гірничодобувної галузі, які мають такі значення:

- для грошових коштів та їх еквівалентів — 1;
- для дебіторської заборгованості — 0,8;
- для запасів підприємства — 0,6;
- для необоротних активів — 0,3.

Для встановлення ступеня кризового стану підприємства запропоновано використовувати удосконалений показник стабільності:

$$K_c = 1 + \frac{ЗФР}{ЗА_{прив}} \quad (4)$$

де $ЗА_{прив}$ — загальна вартість активів підприємства приведена до ліквідної форми, грн.

Шкала, за допомогою якої на основі величини коефіцієнта стабільності встановлюється ступінь кризового стану підприємства, залишилася без змін (табл. 1).

Дана шкала є рекомендаційною для гірни-

чодобувних підприємств і може переглядатися та змінюватись експертами.

Розглянемо практичне застосування удосконаленої методики експрес-діагностики кризового стану на прикладі гірничо-збагачувальних комбінатів Кривбасу.

Спочатку визначимо запас власного капіталу. Для цього знайдемо величину зміни активів підприємства, необхідної для досягнення норматив 9 найвагоміших фінансових коефіцієнтів, та визначимо мінімальне значення серед цих величин. Результати розрахунків занесемо до табл. 2.

За даними табл. 2 видно, що на усіх гірничо-збагачувальних комбінатах Кривбасу в 2009 році мала місце нестача власного капіталу. До того ж найбільше її значення було на ВАТ "Північний ГЗК", а найменше — на ВАТ "Інгулецький ГЗК".

Далі проаналізуємо структуру активів досліджуваних підприємств. Для цього визначимо питому вагу кожної групи активів. Результати представимо у вигляді табл. 3.

Як видно з табл. 3, найбільшу частку в структурі активів гірничо-збагачувальних підприємств займають дебіторська заборгованість та необоротні активи. Питома вага грошових коштів та їх еквівалентів незначна навіть не досягає 1% від загальної вартості активів підприємства.

Визначивши загальну величину запасу власного капіталу та питому вагу вартості активів кожної групи у валюті балансу, користуючись формулами (2) і (3), можна розрахувати величину запасу фінансових ресурсів та загальну вартість активів підприємства приведених до ліквідної форми. Результати оцінки на ГЗК у 2009 році занесемо до табл. 4.

Із табл. 4 видно, що найбільша нестача фінансових ресурсів має місце на ВАТ "Північний ГЗК", де загальна вартість активів приведених до ліквідної форми також найбільша. У той же час найменше значення нестачі фінансових ресурсів на ВАТ "Інгулецький ГЗК", тоді як найменше значення вартості активів, приведених до ліквідної форми, спостерігається на ВАТ "Центральний ГЗК".

Далі за формулою (4) розрахуємо коефіцієнти стабільності та за шкалою, наведеною у табл. 1, визначимо ступінь фінансової кризи на досліджуваних підприємствах. Одержані результати наведемо у табл. 5.

Проведені розрахунки свідчать, що у 2009 р. ступінь фінансової кризи може бути охарактеризований: як легкий — на ВАТ "Інгулецький ГЗК" та ВАТ "Південний ГЗК", як середній — на ВАТ "Центральний ГЗК", як важкий — на ВАТ "Північний ГЗК".

Таблиця 2. Результати визначення запасу власного капіталу на ГЗК Кривбасу, 2009 р.

№	Назва показника за яким визначається ЗВК _i	ВАТ «ЦГЗК»	ВАТ «ПівнГЗК»	ВАТ «ІнГЗК»	ВАТ «ПівдГЗК»
1	Коефіцієнт абсолютної ліквідності	-104 843	-825 038	-280 909	-255 570
2	Коефіцієнт швидкої ліквідності	2 096 577	5 544 914	4 131 283	3 091 574
3	Коефіцієнт поточної (загальної) ліквідності	-802 139	-6 206 436	3 412 877	2 493 507
4	Коефіцієнт забезпечення оборотних активів власними оборотними коштами	594 177	4 597 360	7 276 867	5 900 612
5	Коефіцієнт покриття довгострокових вкладень	2 960 750	7 721 460	4 054 976	883 966
6	Коефіцієнт автономії	1 607 656	2 329 597	2 146 609	865 267
7	Коефіцієнт фінансової стійкості	166 387	-1 725 257	-415 401	-453 888
8	Коефіцієнт фінансової стабільності	3 410 621	4 960 206	4 762 507	1 735 322
9	Коефіцієнт маневренності ВК	-1 817 408	-8 015 580	3 376 241	3 002 973
Запас власного капіталу (ЗВК)		-1 817 408	-8 015 580	-415 401	-453 888

**ВИСНОВКИ
І ПЕРСПЕКТИВИ**

Дослідження та аналіз існуючих методичних підходів до діагностики кризового стану на підприємстві дозволили вдосконалити методику, засновану на використанні єдиного інтегрального вартісного показника, який дозволяє, з одного боку, для кожного з фінансових коефіцієнтів, використовуваних під час діагностики кризи, визначити величину зміни власних активів, необхідну для забезпечення їх нормативного значення, а з іншого — враховує ліквідність цих активів. Запропонована методика дозволить без додаткових розрахунків своєчасно визначити ступінь кризового стану підприємства, а достовірна оцінка є важливим фактором для прийняття адекватних управлінських рішень та розробки механізму недопущення банкрутства на підприємстві.

Література:

- Altman E.I. Zeta Analysis: A New Model to Identify Bankruptcy Risk of Corporation / Altman E.I., Haldeman R.G., Narayanan P. // Journal of Banking and Finance. — 1977. — June.
- Beaver W.H. Financial Ratios and Predictions of Failure / W.H.Beaver // Empirical Research in Accounting Selected Studies, Supplement to Journal of Accounting Research 1996.
- Этрилл П. Финансовый менеджмент для неспециалистов: пер. с англ. — СПб.: Питер, 2006. — 608 с.
- Бриггем Ю., Гапенски Л. Финансовый менеджмент. — СПб.: Экономическая школа, 2001. — 243 с.
- Хелферт Э. Техника финансового анализа: пер. с англ. — М.: Питер, 2003. — 640 с.
- Ковалев В.В. Финансовый анализ: методы и процедуры. — М.: Финансы и статистика, 2002. — 559 с.
- Савчук В.П. Финансовый менеджмент предприятий: прикладные вопросы с анализом деловых ситуаций. — К.: Максимум, 2001. — 600 с.
- Методика аналізу фінансово-господарської діяльності підприємств державного сектору економіки, затв. наказом Міністерства фінансів України від 14.02.2006 р. № 170 // Офіційний вісник України. — 2006. — № 13.
- Методичні рекомендації щодо виявлення ознак неплатоспроможності підприємства та ознак дій з приховування банкрутства, фіктивного

**Таблиця 3. Структура активів
гірничо-збагачувальних комбінатів, 2009 р.**

№	Група активів	ВАТ «ЦГЗК»	ВАТ «ПівніГЗК»	ВАТ «ІнГЗК»	ВАТ «ПівдГЗК»
1	Грошові кошти та їх еквіваленти	0,04	0,01	0,14	0,10
2	Дебіторська заборгованість	42,24	48,95	51,98	72,49
3	Запаси	2,74	2,06	3,25	5,98
4	Необоротні активи	54,98	48,98	44,63	21,43
Всього		100,00	100,00	100,00	100,00

Таблиця 4. Результати розрахунку запасу фінансових ресурсів та загальної вартості активів підприємства, приведених до ліквідної форми, на ГЗК Кривбасу, 2009 р.

№	Назва показника	ВАТ «ЦГЗК»	ВАТ «ПівніГЗК»	ВАТ «ІнГЗК»	ВАТ «ПівдГЗК»
1	Запас (нестача) фінансових ресурсів	-944 506,94	-4 416 584,59	-237 040,27	-309 138,58
2	Загальна вартість активів підприємства приведених до ліквідної форми	3 105 916,4	9 967 150,85	4 808 232,24	3 885 614,36

Таблиця 5. Результати оцінки ступеню фінансової кризи на ГЗК Кривбасу, 2009 р.

№	Назва показника	ВАТ «ЦГЗК»	ВАТ «ПівніГЗК»	ВАТ «ІнГЗК»	ВАТ «ПівдГЗК»
1	Коефіцієнт стабільності (Кс)	0,696	0,557	0,951	0,920
2	Ступінь кризи	середній	важкий	легкий	легкий

банкрутства чи доведення до банкрутства, затв. наказом Міністерства економіки України 19.01.2006 № 14 // Українська інвестиційна газета. — 2006. — № 43. — С. 15—22.

10. Петриченко Л.Ю., Грушко В.І. Системна модель аналізу фінансової стійкості комерційного банку // Фінанси України. — 2001. — Вип. 46. — С. 34—35.

11. Дребот Н.П., Кульчицький М.І. Фінансово-господарська стабільність підприємства і шляхи підвищення її рівня / Інститут регіональних досліджень НАН України. — Львів, 1997. — 31 с.

12. Турило А.М. Економічна безпека підприємства: [монографія] / А.М.Турило, С.Б. Новак, С.В. Капітула. — Кривий Ріг: Видавничий дім, 2009. — 140 с.

13. Дедяев А.В. Концепція економічної безпеки корпоративного гірничо-збагачувального підприємства / А.В. Дедяев // Економіка: проблеми теорії та практики: Зб.наук. праць. — Дніпропетровськ: ДНУ, 2004. — Вип.197. — С. 1329—1334.

14. Нусінова Я.В. Система показників оцінки фінансової стабільності підприємств, побудованих на основі власного капіталу // Економіка: проблеми теорії та практики: Зб. наук. праць, Вип.220. Т.3. — Дніпропетровськ, ДНУ, 2006. — С. 638—643.

15. Марченко О. М. Методичні основи оцінки фінансової складової економічної безпеки за балансовими показниками / О.М. Марченко // Науковий вісник Буковинської державної фінансової академії: [Економічні науки]: зб. наук. праць. — Чернівці, 2008. — Вип. 4(13). — С. 396—403.

Стаття надійшла до редакції 05.12.2011 р.